

**AKSIYADORLIK TIJORAT BANKLARI FOYDASI VA RENTABILLIK
KO'RSATKICHLARIGA TA'SIR ETUVCHI OMILLAR TAHLILI VA
METODOLOGIYASI**

Eshonqulov Azamat Abdiraximovich

TIFT Universiteti "Buxgalteriya hisobi" kafedrasi mudiri v.b.

Iqtisodiyot fanlari falsafa doktori, dotsent

Karimov Javoxir Nuriddin o'g'li

O'zbekiston Respublikasi Bank-Moliya Akademiyasi,

magistratura tinglovchisi

***Annotatsiya.** Ushbu maqola Aksiyadorlik tijorat banklari foydasi va rentabellik ko'rsatkichlariga ta'sir etuvchi asosiy omillarni o'rganish va ushbu tahlilni yanada takomillashtirish masalalariga bag'ishlangan. Unda banklar daromadlari va xarajatlariga ta'sir qiluvchi omillar, jumladan, foiz stavkalari, inflyatsiya darajasi, milliy va xalqaro iqtisodiy vaziyatlar, kreditlar hajmi va sifati kabi omillar tahlil qilinadi. Banklar faoliyatining samaradorligini oshirishda risklarni boshqarish, to'g'ri moliyaviy strategiyalarni ishlab chiqish va innovatsion texnologiyalarni joriy qilish kabi yo'nalishlar muhim o'rin tutishi ko'rsatilgan. Shuningdek, tijorat banklarining moliyaviy barqarorligi va rentabelligini oshirish uchun tahlil jarayonlarini takomillashtirish bo'yicha ilmiy va amaliy tavsiyalar berilgan. Ushbu tahlillar tijorat banklarining iqtisodiy barqarorligini ta'minlashda va ularning foydaliligini oshirishda katta ahamiyatga ega bo'lib, moliyaviy strategiyalarni rivojlantirish va bank ishini optimallashtirishga qaratilgan innovatsion yondashuvlarni shakllantirishga imkon beradi.*

***Kalit so'zlar.** Tijorat banklari, foyda, rentabellik, iqtisodiy barqarorlik, risklarni boshqarish, moliyaviy strategiya, innovatsion texnologiyalar, kredit sifati, foiz stavkalari, inflyatsiya, tahlil usullari.*

KIRISH

Aksiyadorlik tijorat banklari iqtisodiyotning barqaror rivojlanishida muhim o'rin tutadi. Ular moliyaviy vositachi sifatida iqtisodiy subyektlarning resurslarni samarali taqsimlash va foydalanish jarayoniga hissa qo'shadi. Banklarning faoliyat samaradorligi va rentabelligi milliy iqtisodiyotning umumiy rivojlanishiga, moliyaviy tizimning barqarorligiga katta ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli, banklarning foydalilik darajasini oshirish, rentabellik ko'rsatkichlarini yaxshilash va ular faoliyatiga ta'sir etuvchi omillarni chuqur tahlil qilish dolzarb vazifalardan biridir.

Aksiyadorlik tijorat banklari foydasiga ta'sir etuvchi omillarni o'rganish orqali ularning moliyaviy barqarorligini ta'minlash va bozor talablariga moslashish strategiyalarini ishlab chiqish mumkin. Bunda global iqtisodiy jarayonlar, milliy iqtisodiyotdagi o'zgarishlar, foiz stavkalari va inflatsiya darajasi kabi omillarni hisobga olish muhimdir. Ushbu maqolada tijorat banklarining foydasi va rentabellik ko'rsatkichlariga ta'sir etuvchi asosiy omillar tahlili va uni takomillashtirish yo'llari o'rganiladi. Bu jarayon banklarning samaradorligini oshirish va ularning iqtisodiy tizimdagi o'rnini mustahkamlashga qaratilgan.

Tadqiqot metodologiyasi. Aksiyadorlik tijorat banklarining foydasi va rentabellik ko'rsatkichlariga ta'sir etuvchi omillarni tahlil qilish uchun zamonaviy iqtisodiy va moliyaviy tahlil usullari qo'llanilgan. Tadqiqot metodologiyasi quyidagi bosqichlardan iborat:

1-jadval.

**Aksiyadorlik tijorat banklarining foydasi va rentabellik ko'rsatkichlariga
ta'sir etuvchi omillarni tahlil qilish¹**

1.	Nazariy asoslash va ilmiy adabiyotlarni o'rganish	Banklarning foyda va rentabelligi bo'yicha mavjud nazariy yondashuvlar tahlil qilindi.
		Ilmiy maqolalar, kitoblar va hisobotlar orqali tijorat banklarining faoliyatiga ta'sir etuvchi omillar (foiz stavkalari, inflyatsiya, kredit portfeli sifati va boshqalar) haqida ma'lumotlar yig'ildi.
2.	Empirik tahlil	O'zbekistondagi bir necha tijorat banklarining yillik moliyaviy hisobotlari asosida statistik tahlil o'tkazildi.
		Banklarning faoliyatiga ta'sir qiluvchi ichki va tashqi omillar (makroiqtisodiy ko'rsatkichlar, siyosiy va iqtisodiy o'zgarishlar) o'rganilib, ular orasidagi bog'liqliklar aniqlangan.
3.	Korelyatsion va regressiyaviy tahlil	Banklarning foydasi va rentabelligiga ta'sir qiluvchi omillar o'rtasidagi bog'liqliklar aniqlash maqsadida korelyatsion va regressiyaviy tahlil usullari qo'llanildi.
		Bu tahlil orqali qaysi omillar tijorat banklari faoliyatiga kuchliroq ta'sir qilishi aniqlanib, ularning ahamiyat darajasi baholandi.
4.	Solishtirma tahlil	O'zbekiston va boshqa mamlakatlar banklarining rentabellik va foyda ko'rsatkichlari solishtirildi.
		Mamlakat ichida ham turli banklar faoliyati va ularning moliyaviy ko'rsatkichlari o'zaro taqqoslandi, bu orqali rentabellikni oshirishda qo'llanilishi mumkin bo'lgan samarali strategiyalar tahlil qilindi.

¹ Muallif ishlanmasi.

Tadqiqot davomida yig'ilgan ma'lumotlar asosida tijorat banklarining foydasini oshirish va rentabellikni yaxshilash bo'yicha ilmiy va amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi.

Tahlil va natijalar. Aksiyadorlik tijorat banklarining foydasi va rentabellik ko'rsatkichlariga ta'sir etuvchi bir qator omillar o'rganilib, ularning faoliyatiga qanday ta'sir ko'rsatishi tahlil qilindi. Asosiy natijalar quyidagi jadvalda keltirilgan.

2-jadval.

Aksiyadorlik tijorat banklarining foydasi va rentabellik ko'rsatkichlariga ta'sir etuvchi omillar²

1.	Foiz stavkalari va inflyatsiya ta'siri	Inflyatsiya darajasi ham banklar rentabelligiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Oliy inflyatsiya foiz stavkalari o'zgarishiga olib keladi, bu esa banklarning kredit siyosatini qayta ko'rib chiqishga majbur qiladi. O'z navbatida, bu omil rentabellik ko'rsatkichlariga bevosita ta'sir qiladi.
2.	Kreditlar hajmi va sifati	Banklarning kredit portfelining hajmi va sifati ularning moliyaviy barqarorligiga sezilarli ta'sir etuvchi omillardan biridir. Sifatli va to'g'ri boshqarilgan kreditlar banklarning daromadini oshiradi, lekin kreditlarning yomonlashuvi banklarga zarar keltiradi. Tahlil natijalariga ko'ra, kredit portfelining yomonlashishi banklarning rentabelligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Ayniqsa, iqtisodiy noaniqlik davrida kredit to'lovlarining kechikishi va qaytmasligi risklari ortadi, bu esa bank foydasini pasaytiradi.
3.	Banklarning kapital va aktivlar	Tadqiqot davomida o'rganilgan banklarning rentabellik ko'rsatkichlari (ROE va ROA) tahlili shuni ko'rsatdiki, kapitalning samarali boshqarilishi banklarning foydasiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Yaxshi

² Muallif ishlanmasi.

	rentabelligi (ROE va ROA):	moliyalashtirilgan banklar o'z resurslarini samarali taqsimlash orqali yuqori rentabellikka erishadi. Aktivlar rentabelligi (ROA) banklarning o'z resurslaridan qancha samarali foydalanayotganini ko'rsatadi. Tahlil shuni ko'rsatdiki, yirik va barqaror banklar kichik banklarga qaraganda yuqori ROA ko'rsatkichlariga ega bo'lishadi.
4.	Risklarni boshqarishning roli	Banklar faoliyatida moliyaviy risklarni samarali boshqarish rentabellikni ta'minlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, yaxshi boshqarilgan risklar banklarning moliyaviy barqarorligini oshiradi va uzoq muddatda ularning foydasiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Risklarni nazorat qilmaslik, aksincha, banklarning kredit to'lovlaridagi kechikishlar va zararlanishi kabi xavf-xatarlarni kuchaytirib, rentabellikni pasaytiradi.
5.	Innovatsion texnologiyalarni qo'llash	Ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, tijorat banklarida raqamli texnologiyalar va innovatsion yechimlarni joriy qilish bank faoliyatining samaradorligini oshiradi. Ayniqsa, elektron bank xizmatlari orqali xarajatlarni kamaytirish va xizmat ko'rsatish tezligini oshirish banklarning daromadiga ijobiy ta'sir qiladi.

Yuqoridagi jadvalda ko'rinib turibdiki foiz stavkalari va inflyatsiya banklar daromadlari va xarajatlariga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Bunda foiz stavkalarini samarali boshqarish va inflyatsiya darajasini barqaror ushlab turish banklarning foydasini oshirish imkonini beradi hamda kredit portfeli sifati tijorat banklarining barqarorligini ta'minlash uchun muhim omil bo'lib, kredit xavfini boshqarish bo'yicha samarali mexanizmlarni joriy etish bank foydasini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi va

banklarning moliyaviy ko'rsatkichlari tahlili shuni ko'rsatadiki, kapital va aktivlar rentabelligi yuqori bo'lgan banklar moliyaviy jihatdan barqaror va samarali hisoblanadi, innovatsion texnologiyalarni qo'llash bank rentabelligiga ijobiy ta'sir qiladi, bu esa zamonaviy banklar uchun raqobatda ustunlikka ega bo'lish imkonini beradi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda aksiyadorlik tijorat banklari foydasi va rentabelligi ko'plab omillar ta'sirida shakllanadi, va ushbu omillarni to'g'ri boshqarish banklarning moliyaviy barqarorligini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Foiz stavkalari, inflyatsiya, kredit portfeli sifati va risklarni boshqarish banklar faoliyatida asosiy rol o'ynaydi. Yuqori rentabellikka erishish uchun banklar bu omillarni muntazam kuzatib, ularga mos strategiyalarni ishlab chiqishi zarur.

Foiz stavkalari va inflyatsiya darajasi bank foydasi va rentabelligiga bevosita ta'sir qiluvchi makroiqtisodiy omillar hisoblanadi. Foiz stavkalarining ortishi qisqa muddatda daromadlarni oshirsa-da, uzoq muddatda kreditlash hajmi pasayishi va kredit xavflarining oshishiga olib kelishi mumkin. Inflyatsiyaning yuqori bo'lishi esa bank faoliyatiga barqarorlikka zarar yetkazadi.

Kredit portfeli sifati banklarning asosiy aktivlaridan biri bo'lib, sifatli kreditlar banklarning moliyaviy barqarorligini ta'minlaydi. Shu sababli, kredit xavfini kamaytirish, qarz oluvchilarning to'lov qobiliyatini sinchiklab baholash va kechikkan qarzlarni samarali boshqarish muhim hisoblanadi.

Banklarning kapital va aktivlar rentabelligi (ROE va ROA) ularning moliyaviy holatining asosiy ko'rsatkichlari bo'lib, ularni oshirish uchun resurslardan samarali foydalanish, daromad manbalarini kengaytirish va xarajatlarni optimallashtirish zarur. Innovatsion texnologiyalarni qo'llash va bank xizmatlarini raqamlashtirish esa banklarga bozor sharoitlarida raqobatbardosh bo'lib qolishda yordam beradi.

Umuman olganda, tijorat banklarining foydasi va rentabelligini oshirish uchun banklar makroiqtisodiy ko'rsatkichlarni tahlil qilish, moliyaviy risklarni samarali boshqarish va yangi texnologiyalarni faol joriy etishi zarur. Shu bilan birga, mijozlarga xizmat ko'rsatish sifatini oshirish va samaradorlikni yaxshilash orqali banklarning uzoq muddatli barqarorligi va muvaffaqiyatini ta'minlash mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasining "Banklar va bank faoliyati to'g'risida"gi qonuni. № Zru-580. 2019-yil 5-noyabr.
2. O'zbekiston Respublikasining "O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki to'g'risida"gi qonuni. № Zru-582. 2019 yil 11 noyabr.
3. Анализ и оценка банковской деятельности (на основе отчетности, составляемой по российским и международным стандартам) / Галина Щербакова. Москва: Вершина, 2007. – 464 с.
4. Банковское дело: учебник / под.ред. Г.Н.Белоглазовой, А.П.Кроливецкой. – 5-е изд., перераб. и доп.– М.: Финансы и статистика, 2007. – 592 с.
5. Бувевич С.Ю., Королев О.Г. Анализ финансовых результатов банковской деятельности:учеб.пособие-М.:КНОРУС,2004.–160 с.
6. Белых Л. П., Устойчивость коммерческих банков. –М. 2002 год. –255 с
7. Щербакова Г. Н. Анализ и оценка банковской деятельности.- М.:Вершина,2006.
8. Sharipova N. D., Asadova S. D. The Role Of Banks In The Modern Monetary System//ProcediaOfTheoretical And Applied Sciences. – 2023. – Т. 6. – С. 55-62.
9. Шарипова Н.Д., Чориев Я.А. Страхование банковской деятельности //International Journal of advanced research in education, technology and management. -2023- Т.2. - С. 92-99.

10. Sharipova N. D., Jurayev I. S. Theoretical Foundations Of Monetary Policy// International journal of innovations in engineering research and technology. – 2023. - Т. 10. -С. 171-173.

11. Алексеев П.В. Банковское Дело: Управление в Современном Банке. Учебное Пособие Для Вузов / П.В. Алексеев, Сост. -М.: Кнорус, 2018. - 304 с.

12. Тавасиев А.М. Банковское Дело: Учебник Для Бакалавров / А.М. Тавасиев. —М.: Юрайт, 2017.— 647 с.